

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Gissur Ó Erlingsson

När forskning trumfar allt – behövs en ny kompass för bedömning av meriter?

av Gissur Ó Erlingsson

För omkring tio år sedan ledde jag ett mindre IFAU-finansierat forskningsprojekt där vi granskade vad som egentligen avgör när lektorat tillsätts i konkurrens. Douglas Brommesson, Jörgen Ödalen, Johan Karlsson Schaffer och jag analyserade knappt 100 lektoratstillsättningar inom nationalekonomi, statsvetenskap och sociologi vid landets sex största universitet (Brommesson med flera 2016). Vi fann en påtaglig obalans mellan hur sakkunniga värderar vetenskapliga respektive pedagogiska meriter. Vetenskapliga meriter gavs större utrymme, mer omsorgsfulla bedömningar och tyngre betydelse för rangordningen. Pedagogiska meriter blev nästan aldrig avgörande. När de alls kommenterades stannade resonemangen typiskt vid allmänt hållna fraser.

Mönstret framstår som olyckligt i ljuset av högskoleförordningens 4 kap. 4 §, där det uttryckligen stadgas att vetenskaplig och pedagogisk skicklighet ska värderas lika noga. Obalansen blir än mer uppseendeväckande då de allra flesta lektorat som tillsätts i konkurrens i grunden är lärartjänster där cirka 80 procent av tjänsteinnehållet består av undervisning. Vi har en situation där lagen säger en sak, verkligheten en annan, och där vi systematiskt rekryterar personer till undervisningstjänster baserat på kriterier som har begränsat samband med vad de faktiskt är tänkta att ägna sin tid åt.

VILL VI FÖLJA NATIONALEKONOMIN?

En not i vårt material är att kollegorna inom nationalekonomi värderade pedagogiska meriter mest styvmoderligt. Och det här är egentligen bara början: tolkar jag Magnus Henrekson med fleras (2025) färsk uppsats rätt, har nationalekonomi också gått längst inte bara i att forskning värderas mest – man har också gått längst i *vilken sorts* forskning som alls värdesätts. I Sverige, liksom i övriga Europa, har nämligen den amerikanska så kallade ”top fem”-modellen i stor utsträckning kommit styra rekrytering och meritering. Det är inte längre tillräckligt att vara en duktig forskare. Man måste vara en duktig forskare som publicerar sig i exakt rätt tidskrifter. Fem tidskrifter, nästan alla med bas i USA, har blivit nålsögat genom vilket hela karriärer ska passera.

Henreksson med kolleger höjer ett varningens finger för de oavsedda sidoeffekterna med denna ordning: en snedvriden incitamentsstruktur där unga, lovande forskare ägnar massor av tid och energi åt att försöka få in sina arbeten i dessa tidskrifter. På grund av den hårda konkurrensen misslyckas detta ofta. Det innebär att värdefull forskning får nobben och kanske aldrig ens publiceras för att den inte anses ”topp-fem-kompatibel”.

Resultatet? Sannolikt ineffektiv resursanvändning och minskad mångfald i både metoder och ämnesval. Viktiga samhällsrelevanta frågor, tillika angelägna inhemska samhällsproblem, hamnar i bakgrunden till förmån för det som anses gångbart i en amerikansk redaktionell kontext; inte sällan studier som har en sådan design där forskarna kan påvisa en tydlig kausal mekanism, vilket omvänt gör att beskrivande, teoretiska eller

bredare hypotesprövande studier får mindre utrymme.

NÄR SIFFROR ERSÄTTER OMDÖME

Jag är öppen för att andra gör en annan tolkning: min känsla är att vi statsvetare sakta närmat oss nationalekonomin i vilken forskning som värdesätts, och därmed också vad som värdesätts vid tjänstetillsättningar och befordringar. Det som gör utvecklingen bekymmersam är att den skett parallellt med att sakkunniga i allt större utsträckning förlitar sig på lättillgängliga kvantitativa mått vid rangordning och värdering. "Impact factor", rankinglistor – exempelvis "norska listan" – citeringar, ja, allt som kan kvantifieras och rangordnas, har blivit navigeringsinstrument i sakkunnigbedömningar.

Det är mot denna bakgrund det spännande initiativet CoARA – Coalition for Advancing Research Assessment – måste förstås. Denna koalition av forskningsfinansiärer, universitet och andra relevanta organisationer har vuxit fram som ett europeiskt svar på de rådande meriteringssystemens och karriärvägarnas (påstådda) tillkortakommanden. Den består i dag av omkring 750 organisationer – varav cirka 30 svenska.¹ Koalitionen föreslår ett mer mångfacetterat bedömningssystem där forskarnas meriter ses i ett väsentligt bredare ljus än vad de traditionellt gjort.

I stället för att enbart fokusera på publikationer i prestigefyllda tidskrifter är visionen att bedömningen ska omfatta en väsentligt mer holistisk bild: hur forskaren bidragit till undervisning, samverkan med det omgivande samhället, utveckling av forskningsmiljöer, öppen vetenskap och tvärvetenskapliga samarbeten. Det ska ses som ett försök att skapa mer hållbara karriärvägar där en större mix av akademiska meriter erkänns som värdefulla.

RISK FÖR EN NY GODTYCKLIGHET?

Med sitt löfte om att reformera forskarbedömning och bryta beroendet av snäva

bibliometriska indikatorer, såsom citeringar och journal impact factors, framstår CoARA som ett efterlängtat alternativ till dagens prestationsmått. Men trots den goda ambitionen finns en växande kritik som pekar på både metodologiska, praktiska och principiella problem.

Ett sådant problem är rent praktiskt och resursmässigt. Om vi inte längre accepterar tidskriftsstatus och citeringar som proxys för kvalitet och genomslag när vi i ett utgångsläge ska sälla fram toppkandidater till en tjänst – hur sjutton ska jag som sakkunnig navigera i ett ärende med omkring 20 sökande till en lektorstjänst? Att helt avfärda kvantitativa indikatorers användbarhet (så kallad *bibliometric denialism*) riskerar att göra sakkunnigprocesser oerhört resurskrävande samtidigt som vi riskerar att gå miste om jämförbarhet och rättssäkerhet i forskningsutvärdering. Till det kommer: vilka kriterier ska väga tyngst? Vem bestämmer hur de ska tolkas, exempelvis vad som ska anses vara "kvalitet" i olika avseenden?

Just detta uppmärksammar Giovanni Abramo (2024). Han menar att CoARA bygger på en falsk dikotomi mellan bibliometriska indikatorer och djup och ingående peer review-granskning. Problemet, hävdar Abramo, är att ingående kvalitativa bedömningar, i synnerhet i större utvärderingssystem, lätt blir ineffektiva, resurskrävande – och ofta fyllt av egna bias. En djup och ingående peer review saknar dessutom den transparens och reproducerbarhet som de kvantitativa måtten har, vilket innebär att ett nytt system kan bli minst lika godtyckligt som de indikatorer det är tänkt att ersätta. Det finns en uppenbar risk att vi byter ut ett visserligen stelbent och fyrkantigt, men transparent och förutsägbart system, mot ett som öppnar för väsentligt större inslag av subjektiva bedömningar och därmed potentiell godtycklighet.

Förändringen skulle också kunna bli en ursäkt för forskare som inte publicerar sig

¹ <https://coara.org/coalition/membership/>

eller som konsekvent väljer lågkvalitativa publikationskanaler. Om *anything goes* finns risken att kvalitetskraven urholkas och att vi hamnar i ett läge där mediokra prestationer får samma erkännande som genuint excellenta bidrag. I min värld kan vi inte plötsligt börja låtsas om som att ett paper i *Lex Localis* (full transparens – där jag har publicerat mig) har samma värde som ett i *American Political Science Review* (full transparens – där jag inte publicerat mig).

Den största utmaningen ligger kanske i den slutgiltiga implementeringen. Att verkligen förändra djupt rotade bedömningskulturer kräver att vi ändrar djupt invanda mönster, och sannolikt kommer det att möta betydande motstånd inom redan pressade akademiska strukturer. Därför är det svårt att bortse från rent praktiska och institutionella invändningar mot ett reviderat system för bedömning inom akademien. Att fullt ut implementera CoARA:s principer skulle kräva omfattande organisatoriska förändringar och, sannolikt, en helt ny kultur inom det kollegiala systemet för sakkunniggranskning av tjänster liksom för bedömningar av forskningsanslag. Som spanska erfarenheter visar är det ingen enkel sak att anpassa befintliga strukturer till nya normer (se Fernández-Esquinas & Ramos-Vielba 2023). Och som sagt, till det kommer att det är i slutänden *ändå* blir kontroversiellt hur begrepp som "kvalitet" och "samhällspåverkan" i praktiken ska definieras och vägas mot varandra.

VÄGAR FRAMÅT

Trots dessa risker representerar CoARA-initiativet – för mig ska sägas – ett välkommet initiativ till kurskorrigering. Det nuvarande systemet har i varierande grader lett oss (bland annat beroende på ämnestillhörighet) till en situation där enkla kvantitativa mått och kriterier ibland ersätter verklig och tidskrävande kvalitativ bedömning och där vi systematiskt rekryterar till undervisningstjänster där just undervisningsförmåga

knappt räknas.

Givet invändningarna ovan blir utmaningen dock att inte slänga ut barnet med badvattnet. Kvantitativa mått har sina brister, men de innehåller också värdefull information som inte bör förbises helt. Som exempelvis Ek och Henrekson (2018) funnit, finns starka korrelationer mellan olika citeringsmått trots deras skillnader – vilket trots allt tyder på att de citeringsmått som finns nog ändå förmår fånga någonting meningsfullt om forskningskvalitet och genomslag om måtten används samtidigt och med omdöme. Det är också svårt att komma runt att de högst rankade tidskrifterna, överlag, publicerar bidrag med högre kvalitet än lägre rankade publikationer.

Det vi behöver är att bygga ett system som är både mer nyanserat än dagens ofta mekaniska, siffermässiga bedömningar men samtidigt väsentligt mer stringent än vad CoARA-kritikerna fruktar att det kan bli. Detta kräver att vi utvecklar kvalitativa bedömningsmetoder som är transparenta och rättvisa, men som förmår ta hänsyn samhällsuppdragets bredd. En framkomlig väg skulle kunna innebära att använda flera typer av kvantitativa mått tillsammans – citeringar från olika databaser, h-index och tidskriftsrankningar – men som initiala sällningsinstrument liksom komplement till, och inte ersättning för, initierad och djup kvalitativ bedömning. Dessa mått måste sedan givetvis tolkas kontextbundet med hänsyn till karriärstadium, forskningsfält, lokala förhållanden liksom lärosätens, institutioners och avdelningars behov.

REFERENSER

- Abramo, G., 2024. *The forced battle between peer-review and scientometric research assessment: Why the CoARA initiative is unsound*. Research Evaluation. Oxford: Oxford University Press.
- Brommesson, Douglas, Gissur Ó Erlingsson, Johan Karlsson Schaffer & Jörgen Ödalen, 2016. *Att möta den högre utbildningens utmaningar*. Uppsala: IFAU.

Ek, Simon & Magnus Henrekson, 2018.

"Citeringar – att möta och att möta rätt",
Ekonomisk Debatt 46(1), s. 33–46.

Fernández-Esquinas, M. & I. Ramos-Vielba,
2023. "Research assessment reforms in
Spain: tensions between CoARA and the
national evaluation system", *Questions de
Communication* 44, tillgänglig på [https://
journals.openedition.org/qds/7072](https://journals.openedition.org/qds/7072).

Henrekson, Magnus, Lars Jonung & Mats
Lundahl, 2025. "Not Just the Top Five
Journals: A Recipe for European Econo-
mists", *Economic Affairs* 45(1), s. 123–131.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org